

58 Toekomstdenken

Rudolf Kampers

Geef je verbeeldingskracht de ruimte: bezie je waarden en doordenk gewenste en minder gewenste toekomstscenario's.

In een filosofisch gesprek denk je na over een kwestie aan de hand van een of meer ervaringen. Je onderzoekt oordelen en handelingsperspectieven, zoekend naar wijsheid. Dit denken is ook altijd een manier van toekomstdenken. Immers: wie wijsheid in ervaringen ontdekt, ontwikkelt inzicht in gepast handelen in vergelijkbare toekomstige situaties. Denk aan het voorkomen van ongewenste ontwikkelingen of het creëren van wenselijke omstandigheden. Filosofische gesprekken bevorderen niet alleen reflectie, maar ook anticipatie. Ze kunnen richting geven en bijdragen aan een goed en betekenisvol leven.

Maar je kunt toekomstscenario's ook op een meer directe manier doorddenken. Bijvoorbeeld door jezelf af te vragen: Waar en hoe wil ik wonen over tien jaar? Voor wie werk ik dan? Onder welke omstandigheden? Ook in organisaties wordt veel nagedacht over kansen, bedreigingen, doelen en strategische keuzen. Wanneer je het toekomstdenken structureert en gewenste én ongewenste toekomstscenario's in beeld brengt, ben je beter in staat om zelf je leven vorm te geven. Je kunt individueel en gezamenlijk denken over een gewenste toekomst én eraan werken. Gezien de talloze uitdagingen – sociaal, politiek, economisch, ecologisch, demografisch, technologisch – is toekomstdenken geen luxe, maar een keiharde noodzaak. Deze praktijkwijzer geeft je handvatten om varianten van de toekomst in kaart te brengen en is deels gebaseerd op de scenariomethode, oorspronkelijk door Shell ontwikkeld en verder uitgewerkt door onder anderen Kees van der Heijden, Humberto Schwab en Karim Benammar.

Stappen

1. Thema

De deelnemers wijzen een begeleider aan die de stappen zoals ze hierna zijn beschreven begrijpt en kan toepassen. De begeleider verzoekt de deelnemers een of meerdere thema's in te brengen die volgens hen nader onderzoek verdienen. In goed overleg selecteren ze één thema.

Bijvoorbeeld: lerarentekort, polarisatie, milieuvervuiling, privacy, vluchtelingen, armoede. Een individu, gezin, gemeenschap, organisatie,

TOEKOMSTDENKEN

gemeente, provincie of samenleving kan ook als thema ingebracht worden. In dit voorbeeld valt de keuze op privacy.

2. Waarden

De deelnemers schrijven in maximaal 5 minuten individueel vijf belangrijke waarden op, gerelateerd aan het geselecteerde thema. Waarden zijn het waard om na te streven; ze geven richting en zin aan je leven, bepalen je gedachten en sturen je gedrag. Je bespreekt deze waarden, eerst in tweetallen (5 minuten), dan plenair (20 minuten). De vraag is steeds: wat betekenen deze waarden voor jou?

Bijvoorbeeld: waarden rondom privacy zijn autonomie, verantwoordelijkheid, vrijheid, veiligheid, gezondheid en natuur.

3. Mini-essay

De deelnemers krijgen de tijd om een tekst van 200-500 woorden te schrijven over een dag in hun leven over tien jaar. Wat ze beschrijven moet gerelateerd zijn aan het geselecteerde thema. Gebruik in dit mini-essay liever te veel fictie dan te weinig, om echt los te komen van het heden. Deze oefening werkt het best wanneer je een keuze maakt tussen het beschrijven van een 'best case scenario' (de perfecte dag over tien jaar) óf een doemscenario.

Bijvoorbeeld: Op 20 augustus 2032 word ik muzikaal gewekt door mijn 100% gesubsidieerde – door Google gefabriceerde huisrobot Goo-vern (hij reageert niet op een andere naam). Op zijn buikscherm lees ik dat ik over een half uur online spoedoverleg heb. Daarna krijg ik mijn health-update. Die is mogelijk dankzij de chip in mijn bovenarm, waardoor Goo-vern altijd precies weet wat ik nodig heb. Mijn bloeddruk en pH-waarde zijn te hoog, mijn anti-viruswaarde te laag. Goo-vern staat al klaar met een volkoren vitaminereep, een boosterpil en een koud washandje. Even later krijg ik te zien hoe we deze week tóch de bouw van de drijvende tinyhouse-woonwijk in Amersfoort kunnen afronden. Het stralingsniveau – veroorzaakt door een overstroomde kerncentrale – is laag genoeg om weer buiten te werken. Een home-commercial wakkert mijn brandende verlangen naar vanavond aan; de Heliums die ik vannacht won, kan ik vanavond verdubbelen in het nieuwe mega-gokparadijs van Metaverse. Lekker vanuit mijn luie stoel, met mijn Goo-glass op. Goo-vern weet al wat ik ga doen vanavond. Hij weet alles van me, en daarom de overheid en Google ook, maar dat maakt mij niets uit. Met zijn buzzer laat Goo-vern

me weten dat de floatbus die me naar mijn werk brengt over vijf minuten mijn huis passeert. (...)

4. Trends

Iedere deelnemer krijgt de ruimte om zijn mini-essay voor te lezen. Na iedere voordracht denk je gezamenlijk, hardop na over de belangrijkste kenmerken en trends die je in het verhaal hebt gehoord. Een trend is een ontwikkeling die in het verleden is begonnen en vandaag en in de toekomst ons samenleven beïnvloedt. De gespreksleider schrijft de trends voor iedereen zichtbaar op, kort en bondig, zéker de trends die betrekking hebben op het thema. Het kan helpen om de gevonden trends in te delen in categorieën, zoals: sociaal, politiek, economisch, ecologisch, demografisch, technologisch.

Voorbeeld

Sociaal: individualisering, voorspellen van gedrag (anticipatie), transhumanisering

Politiek: meer controle op individu en massa, meer invloed bedrijfsleven op politiek

Economisch: betere registratie en beïnvloeding consumentengedrag, cryptovaluta

Ecologisch: meer overstromingen, minder leefgebied

Demografisch: meer vluchtelingen, meer mensen dicht op elkaar (woningnood)

Technologisch: digitalisering, automatisering, screenification, robotisering, virtualisering, smartphone/-apps, nano- en gentechnologie, kunstmatige intelligentie

5. Impact

De deelnemers doordenken gezamenlijk een beperkt aantal aan het thema gerelateerde trends die veel impact hebben op de toekomst, met behulp van de volgende vragen:

- Welke gevolgen heeft deze trend voor mijn of ons leven (privé, werk, school)?
- Hoe waarschijnlijk is het dat deze trend zich voortzet zoals hij nu verloopt, dan wel afvlakt, afbuigt of zelfs stopt?
- Welke onderliggende krachten zijn bepalend voor het verloop van een of meerdere trends?

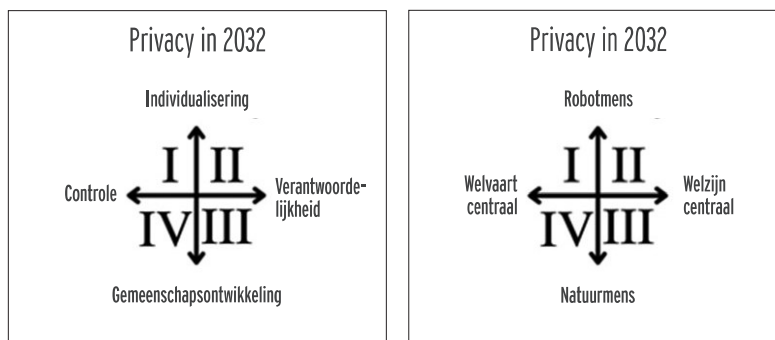
Bijvoorbeeld, naar aanleiding van stappen 3 en 4 kun je de volgende onderliggende krachten formuleren (thema privacy):

TOEKOMSTDENKEN

- Controle en disciplinerend (overheden, bedrijven, omwonenden, familie)
- Angst voor imperfectie/ziekte/ouderdom/de dood (transhumanisering)
- Kapitalisme (exponentiële kapitaalvermeerdering rijken)
- Global warming (extreme hitte en regenval, zeespiegelstijging, ...)

6. Scenariosjabloon

De begeleider inventariseert de vijf à tien trends die volgens de deelnemers de hoogste impact hebben én die het onzekerst zijn (trends die vrijwel zeker zijn, zullen in alle toekomstscenario's voorkomen). Met die trends worden assen gemaakt voor de scenariosjablonen. Een as wordt gekenmerkt door neutraal geformuleerde, tegenovergestelde richtingen. Een goede as geeft twee mogelijkheden die voor de deelnemers allebei even aantrekkelijk zijn. Vervolgens selecteren je twee assen die onafhankelijk van elkaar zijn. Met die twee assen ontwerp je een scenariosjabloon, dat zichtbaar voor alle deelnemers wordt gepresenteerd. Daarin maak je vier mogelijke toekomstscenario's zichtbaar. Het scenario linksboven krijgt nummer I, en met de klok mee krijgen de overige drie scenario's nummers II, III en IV. Je experimenteert met verschillende samenstellingen om tot een uitdagend scenariosjabloon te komen. Boven de scenariosjablonen zet je steeds de titel 'Thema/organisatie X in 20XX' (tien jaar van nu). Bijvoorbeeld:

7. Toekomstscenario's

De deelnemers selecteren in goed overleg het meest uitdagende scenariosjabloon. Gezamenlijk denk je na over de vraag hoe jullie leven eruitziet over tien jaar in ieder scenario. Ieder scenario krijgt een treffende naam die tot de verbeelding spreekt, liefst met een emotionele lading, bijvoorbeeld:

TOEKOMSTDENKEN

Tijdsindicatie

Minimaal twee dagdelen, afhankelijk van het aantal deelnemers, hun verwachtingen, beschikbare tijd, huiswerk en de werkvormen.

Literatuur

Benammar, K. e.a. (2006). *Reflectietools*. Uitgeverij Lemma BV.

Heijne, B. & Magendane, K. (2018). *Broederschap. Op zoek naar een verloren ideaal*. Jan Terlouw-lezing. Uitgeverij De Kring.

Oosterling, H. (2020). *Verzet in ecopanishe tijden. Van ego-emancipatie naar eco-emancipatie*. Uitgeverij Lontano.

Zie ook praktijkwijzers 14. Korte socratische dialoog. 40. Ongebruikelijke perspectieven; 41. Gedachte-experiment; 77. Gemeenschapsvorming.